

Підтема симпозиуму

“Виклики в сфері захисту релігійних почуттів”

ВИСТУП**“Свобода віросповідання в Україні: стан, виклики, перспективи”**

Олександр ЗАЄЦЬ – керівник громадської організації «Інститут релігійної свободи», м. Київ, Україна

I. Соціально-релігійні фактори

Згідно даних Державного комітету України у справах національностей і релігій релігійна мережа в Україні станом на початок 2010 року представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 35184 релігійних організацій. Щороку кількість релігійних організацій в Україні зростає. В Україні діють 33773 релігійних громад, 439 монастирів, 199 духовних навчальних закладів, 12758 недільних шкіл. Справами Церкви в Україні опікується близько 31 000 священнослужителів. Для богослужінь релігійні організації використовують 22 787 культових та пристосованих під молитовні споруд, однак за даними Комітету це лише 68,7% забезпечує потреби віруючих.

Український народ належить до числа релігійних націй: майже 90% населення ототожнюють себе з певними релігійними конфесіями і лише близько 10% називають себе атеїстами чи агностиками. При цьому Церква, як суспільний інститут, позитивно сприймається громадянами. За останніми даними 68% українців довіряють Церкві. Для порівняння Парламенту та судовим органам довіряє лише 21% українців.

На відміну від країн західної Європи, українське суспільство сприймає Церкву та в тій чи іншій мірі керується її настановами, а Церква, як духовна інституція, у свою чергу зберігає досить великий вплив у суспільстві.

Згідно офіційних даних близько 52 % всієї релігійної мережі складають **православні релігійні організації**, які в Україні поділяються на три окремі юрисдикції – Московського патріархату, Київського патріархату, Автокефальна Православна Церква. Водночас, прослідковується тенденція до зменшення питомої ваги православних громад в загальній складовій релігійної мережі України.

Українська греко-католицька церква та Митрополія Римсько-католицької церкви в Україні разом складають близько 14 % від загальної кількості релігійних організацій.

Протестантизм в Україні складає 27,2 % від усієї релігійної мережі. Найбільш впливовими та чисельними протестантськими спільнотами є **Союз Церков баптистів, Союз церков п'ятидесятників, Церква адвентистів сьомого дня.**

В Україні діють небагаточисельні громади послідовників **ісламу** (біля 3%), більшість із яких знаходиться в Автономній Республіці Крим, громади послідовників **іудаїзму** (біля 1%) та деякі інші етноконфесійні громади.

II. Стан релігійної свободи

2.1. Правове забезпечення

Конституція та чинне законодавство України гарантують право на свободу віросповідання.

В статті 35 **Конституції України**, яка була ухвалена у 1996 році, проголошено, що:

“Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.”

В статтях 11, 24, 39 Конституції також гарантується рівність людей незалежно від ставлення до релігії, право на мирні зібрання та інше.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» було ухвалено у квітні 1991 року, ще до здобуття Українською державою своєї незалежності. Цей Закон є демократичним по суті та за майже 20 років дії забезпечив значний розвиток релігійної діяльності в країні. За цей час Закон вже певною мірою застарів і в деяких своїх положеннях є декларативним. Однак, незважаючи на це, Закон успішно виконує свою функцію щодо реалізації права людини на свободу совісті та віросповідання в Україні.

Останнє десятиріччя неодноразово порушувалось питання щодо внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Але це питання є досить складним з огляду на політичні та міжконфесійні чинники, оскільки є загроза погіршення сьогоденних демократичних надбань.

Закон декларує рівність усіх релігій, визначає права і обов'язки релігійних організацій, дозволяє їм діяти без реєстрації або зі статусом юридичної особи.

Для заснування релігійної громади зі статусом юридичної особи не менше як 10 громадян подають статутні документи до реєструючого органу, який протягом місяця (в окремих випадках 3 місяці) має розглянути подані документи.

Кілька релігійних громад можуть утворювати релігійні об'єднання, які в свою чергу можуть утворювати духовні навчальні заклади, місії, монастирі, релігійні братства.

Закон визначає, що державну політику в релігійній сфері провадить Державний комітет України у справах національностей і релігій.

Право на свободу совісті та віросповідання знаходить також своє відображення у положеннях інших нормативних актах України, які регулюють питання оподаткування, трудових, земельних та інших відносин. Також встановлена кримінальна відповідальність за образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також за обмеження прав чи встановлення привілеїв громадянам за ознаками їх релігійних чи інших переконань.

2.2. Державно-конфесійний та міжконфесійний діалог

В останні кілька років в Україні досить динамічно розвивається державно-конфесійний діалог – як на всеукраїнському так і на регіональному рівнях, а також діалог та практичне співробітництво у соціальній сфері між конфесіями. Як показує практика, такий діалог дозволяє покращити ситуацію з забезпечення свободи віросповідання з боку органів влади, а також запобігати розпалюванню релігійної ворожнечі та формувати у суспільстві толерантне відношення до різних конфесій, упередити образу почуттів віруючих тої чи іншої конфесії.

Це є одним із найбільших досягнень України у сфері свободи віросповідання на шляху демократичного розвитку країни. Але безумовно цей діалог не виник на “порожньому місці”, адже підстави для такого діалогу закладались у попередні роки.

Стан міжконфесійних відносин певною мірою впливає на стан і якість державно-конфесійних відносин. Міжконфесійний діалог в Україні достатньо широко розвинутий і продовжує розвиватися як на всеукраїнському так і на місцевому рівні. Конфесії в Україні приділяють достатньо багато увагу питанням міжконфесійного діалогу і співпраці у форматі різного роду міжконфесійних інституцій. Найбільш ефективними у своїй діяльності серед них є такі.

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій була заснована у 1996 році як міжконфесійний консультативно-дорадчий орган. З 2005 року Всеукраїнська Рада Церков стала самоврядною міжконфесійною організацією, незалежною від впливу держави на її діяльність. До складу Ради Церков входить 18 конфесій (православні, католики, протестанти, іудеї, мусульмани) та 1 міжцерковна організація. Керівництво у Раді Церков почергово здійснюють глави конфесій.

Суто християнський формат співпраці представляє **Нарада представників християнських Церков України**. Цей міжконфесійний орган був заснований у 2003 році. До складу Наради Церков на добровільній основі входять 9 християнських конфесій: православні, католики, протестанти.

Рада Євангельських Протестантських Церков України була утворена у 2005 році. До складу Ради входять 8 протестантських церков, які представляють 80 % від загальної кількості протестантських релігійних організацій України.

Серед інших міжцерковних організацій можна також назвати **Раду представників духовних об'єднань мусульман України** при Державному комітеті України у справах національностей і релігій. Ця рада здійснює координацію діалогу між різними спільнотами мусульман). В Україні також функціонує **міжконфесійна християнська місія**, яка координує релігійну діяльність в закладах пенітенціарної системи. Також можна згадати **Українську міжцерковну раду**, яка сприяє діалогу в харизматичному середовищі.

З 2005 року відбулось кілька зустрічей між представниками конфесій та влади на високому рівні: з Президентом України (2005, 2006, 2009 рр.), з Прем'єр-міністром України (2008, 2009 рр.), зі спікером парламенту та лідерами фракцій (2006 р.). Основним суб'єктом діалогу з боку релігійного середовища на цих зустрічах виступала Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій.

Питання, які порушуються представниками конфесій умовно можна поділити на три групи: 1) актуальні проблемні питання свободи віросповідання та діяльності релігійних організацій, 2) соціально-гуманітарна сфера діяльності релігійних організацій, 3) захист і утвердження моральних цінностей у суспільстві.

Вказані зустрічі високого рівня надали імпульс розвитку державно-конфесійного діалогу та співпраці на регіональному рівні, а також в певних сферах: освіта та виховання молоді, сфера охорони здоров'я, капеланське служіння у війську тощо.

Зокрема результатами зазначених зустрічей стало утворення Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій при Уряді України (2008 р.), громадських рад з питань співпраці з релігійними організаціями при – Міністерстві освіти і науки (2008 р.), Міністерстві охорони здоров'я (2009 р.), Міністерстві оборони (2009 р.), Міністерстві закордонних справ (2010 р.). Протягом 2005-2007 рр. в переважній більшості областей було утворено регіональні міжконфесійні ради з метою налагодження постійного діалогу з місцевою владою.

Державний комітет України у справах національностей і релігій також займає активну позицію в контексті розвитку державно-конфесійного діалогу.

Слід зауважити, що новий Президент України Віктор Янукович за 7 місяців перебування на своєму посту ще не зустрічався з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, яка одразу звернулася до нього з такою пропозицією. Разом з цим, Президент України у липні цього року знайшов час для зустрічі з

Московським патріархом Кирилом, під час візиту останнього до України. Однак є сподівання, що Глава держави все ж таки не оміне увагою і зустрінеться з Всеукраїнською Радою Церков, у чому кілька місяців тому запевнила Адміністрація Президента.

Прем'єр-міністр України Микола Азаров також отримав від Всеукраїнської Ради Церков пропозицію щодо зустрічі, але ця пропозиція залишилась без відповіді.

2.3. Виклики в сфері захисту релігійних почуттів

Серед викликів у сфері захисту релігійних почуттів по відношенню до України можна назвати наступні:

1. Образа релігійних почуттів з боку мас-медіа, коли подається невірна інформація про віровчення і діяльність окремих Церков та релігійних організацій, на державних каналах проводяться трансляції святкових богослужінь тільки однієї Церкви, до коментарів у мас-медіа запрошуються представники тільки однієї Церкви.

2. Образа почуттів віруючих від пропаганди аморальності в суспільстві; демонстрація та пропаганда насилля, алкоголю, тютюну на телебаченні та в рекламі, на що контролюючі органи недостатньо ефективно реагують.

3. Обмеження в сфері публічного вираження релігійних поглядів, коли органи влади чи суди забороняють публічні релігійні заходи, богослужіння, мирні зібрання віруючих тощо.

4. Надаючи по факту привілейоване ставлення одній з церков, тим самим держава зневажає релігійні почуття інших віруючих, чим визнає нерівність у своєму ставленні до прихильників інших конфесій (як приклад, нерівне відношення до православних різних юрисдикцій).

5. Держава обмежує права інших віруючих на володіння спільною державною власністю і культурною спадщиною, коли надає перевагу лише якійсь одній церкві при вирішенні її матеріальних і фінансових проблем за рахунок державного бюджету.

6. Поліпшення потребують чинні законодавчі норми задля усунення підґрунтя для дискримінації різних релігійних меншин у сфері навчання, праці, відпочинку, медичного обслуговування, служби в армії тощо.

7. Релігійні почуття віруючих батьків ігноруються в системі освіти, коли діти не мають можливості отримувати належної освіти разом із вихованням у відповідності до переконань їх батьків – в Україні релігійні організації не можуть засновувати навчальні заклади державного стандарту освіти.

III. Висновки та рекомендації

1. В Україні забезпечується достатньо високий рівень свободи совісті та віросповідання. Фактично Україна залишається своєрідним “острівцем” релігійної свободи серед країн пострадянського простору (можливо лише за виключенням прибалтійських республік, що входять до складу ЄС).

2. Рівень релігійної свободи в Україні певною мірою пов'язаний з рівнем демократії та верховенства права. В контексті цього, важливим є питання щодо забезпечення права громадян на мирні заходи, в тому числі релігійного характеру, яке гарантується статтею 39 Конституції України. Окрім проблеми з реалізацією цього права, актуальним залишається питання створення в Україні системи об'єктивного та незалежного судочинства.

3. З огляду на потребу збереження і утвердження релігійних прав і свобод, важливим є питання підходу до оновлення чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Позиція Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій з приводу цього полягає у тому, щоб ці зміни реально, а не на словах, забезпечили свободу віросповідання. Однак питання ухвалення нової редакції Закону України про свободу совісті – це одночасно і шанс, і великий ризик, оскільки в несприятливих політичних умовах існує загроза погіршення законодавства в цій сфері подібно, як це сталося в сусідніх країнах.

4. З огляду на вищевказані небезпеки, важливим для збереження релігійної свободи в Україні є подальший розвиток системного і конструктивного діалогу між органами державної влади та релігійними організаціями, в тому числі взаємодія з Державним комітетом України у справах національностей та релігій. Разом з тим, конфесійне середовище очікує на продовження діалогу з владою на найвищому рівні, який був перерваний черговими президентськими виборами.

5. Залишається актуальним питання повернення церковного майна релігійним організаціям, експропрійованого в часи радянського режиму. В контексті цього питання пропонується запровадити законодавчу заборону на приватизацію та продаж стороннім особам культових та інших будівель та їх окремих частин, які історично належали релігійним організаціям та дотепер знаходяться у державній та комунальній власності. Такий мораторій необхідний до того часу, коли ці будівлі зможуть бути реально передані релігійним організаціям у відповідності до зобов'язань України перед Радою Європи.

6. В цілому релігійна спільнота України не підтримує й вважає небезпечними для розвитку свободи віросповідання в Україні законодавчі ініціативи щодо боротьби з так званими “сектами” (або деструктивними культами). Оскільки дуже часто такого роду законопроекти у Парламенті України за своїм змістом містили обмеження для релігійної свободи в цілому.

7. В Україні існує потреба провадження єдиної державної політики у сфері релігій як на загальнонаціональному рівні, так і на регіональному. Адже є чимало прикладів, коли місцева влада надає преференції одній із конфесій з огляду на власні релігійні уподобання. Таку практику може припинити загальна спрямованість керівництва держави на забезпечення в Україні рівності усіх конфесій та утвердження толерантних відносин між віруючими різних віросповідань.

IV. Інститут релігійної свободи (м. Київ, Україна)

На завершення хочу відзначити, що Інститут релігійної свободи в Україні, як правозахисна громадська організація, своєю основною метою має сприяння реалізації права на свободу совісті та віросповідання, інших суміжних прав людини. Інститут збирає, аналізує та поширює інформацію про стан законодавства у сфері релігії, основі тенденції та події у релігійному житті України.

Інститут релігійної свободи постійно контактує з представниками релігійних організацій та органів влади, а також експертами, вченими та мас-медіа. На підставі цього Інститут готує рекомендації та аналітичні дослідження, надає сприяння у розвитку міжконфесійного та державно-церковного діалогу. Нашими рекомендаціями користуються представники виконавчої влади, Парламенту, місцевої влади, а також зазначені вище міжконфесійні інституції.

Нещодавно ми поставили собі за мету створити англomовний веб-ресурс задля інформування іноземних експертів про стан справ з релігійною свободою в Україні. Будемо раді підтримці, співпраці та обміну інформацією з колегами з інших країн.